

«ΜΕΘΥΣΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ» ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΗ ΠΑΤΑΤΖΗ

Η «Λέσχη Ανάγνωσης» του συνδέσμου Φιλολόγων Μεσσηνίας, συνεχίζοντας τη μελέτη λογοτεχνών του τόπου μας, την Τρίτη 14 Δεκεμβρίου 2010 ασχολήθηκε με το έργο του Νησιώτη πεζογράφου Σωτήρη Πατατζή, ιδιαίτερα με το μυθιστόρημά του «Μεθυσμένη Πολιτεία».

Ο Σωτήρης Πατατζής γεννήθηκε στη Μεσσήνη, στο Νησί, το 1914. Έζησε μια ζωή γεμάτη προβληματισμούς και αναζητήσεις πνευματικές και κοινωνικές από την οπτική της αριστερής ιδεολογίας, ελεύθερος όμως από κομματικές εξαρτήσεις και «γραμμές». Διατηρούσε δεσμό με την ιδιαίτερη πατρίδα του και πέθανε στην Αθήνα, στο Μαρούσι το 1991. Το έργο του, αν και όχι τόσο γνωστό όσο θα του άξιζε, είναι πλούσιο, εμπνευσμένο κυρίως από την κατοχή, την αντίσταση, τον εμφύλιο και τη μετεμφυλιακή και μεταπολεμική περίοδο. Παρουσιάζεται στα Γράμματα με τη συλλογή διηγημάτων «Ματωμένα Χώματα» το 1946. Ακολουθούν κι άλλες συλλογές διηγημάτων, δύο μυθιστορήματα, θεατρικά έργα πρωτότυπα και διασκευές, μεταφράσεις. Πολλά έργα του μεταφράστηκαν σε ξένες γλώσσες, διακρίθηκε με βραβεία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (Βραβείο Εθνικής Αντίστασης, Βραβείο «Καθημερινής» και «New York Tribune», Κρατικό Βραβείο Διηγήματος»). Ο Γιάννης Χατζίνης λέει: «Ο Σωτήρης Πατατζής είναι ένα παιδί με ζεστή και τρυφερή καρδιά μέσα σ' ένα κόσμο σκληρό και απάνθρωπο». Φαίνεται αυτό στη «Μεθυσμένη Πολιτεία» του.

Τη «Μεθυσμένη Πολιτεία», που είναι «ένα από τα πιο σημαντικά μυθιστορήματα της μεταπολεμικής λογοτεχνίας», «ο πιο σημαντικός σταθμός του συγγραφικού έργου του Πατατζή» κατά τον Τάκη Καρβέλη, την εξέδωσε το 1948 και σε διασκευή του ίδιου προβλήθηκε σε σειρές στην κρατική τηλεόραση. Το μυθιστόρημα εξελίσσεται σε μια μικρή επαρχιακή πόλη, που ως σκηνικό θα μπορούσε να είναι η ιδιαίτερη πατρίδα του, το Νησί, - με την οποία ο συγγραφέας είχε βιωματική σχέση - με την πλατεία, το πάρκο, το ποτάμι, το βάλτο, τα βουβάλια, στο βάθος τη θάλασσα. Όμως «όλες οι μικρές πόλεις του κόσμου μπορούν να έχουν ένα ποτάμι, ιδέες, φαρμακοποιούς, γυμνασιάρχες και, προ πάντων, αστυνόμους, το βιβλίο όμως αυτό είναι ελληνικό όσο μπορεί να είναι ελληνικό ένα πλατάνι ή ένα ποτάμι», γράφει ο Λακαριέρ στην εισαγωγή της γαλλικής έκδοσης του μυθιστορήματος.

Το μυθιστόρημα, που χωρίζεται σε οκτώ κεφάλαια άτιπλα, τοποθετείται χρονικά στη μεταξική περίοδο αμέσως πριν από την κήρυξη του πολέμου (Λογοκρισία, «ζήτω ο Μεταξάς», κήρυξη πολέμου και επιστράτευση).

Ο αφηγητής είναι ένας από τους κατοίκους. Παρουσιάζεται ως παντογνώστης παρατηρητής-αφηγητής, επισκοπεί τη δράση ως αυτόπτης μάρτυρας αφηγούμενος σε γ' πρόσωπο. Η παρουσία του δηλώνεται στις φράσεις που χρησιμοποιεί α' πρόσωπο, όπως «η μικρή μας πόλη», «το μικρό μας άλσος», χωρίς όμως να παρεμβαίνει στα ιστορούμενα. Η αφήγηση είναι χρονικά ευθύγραμμη με κάποιες αναδρομικές αφηγήσεις, εγκιβωτισμούς, όπως η εξιστόρηση της προηγούμενης ζωής της Ρένας και του Μπε. Η αφηγηματική και περιγραφική δεινότητα του συγγραφέα συναρπάζουν τον αναγνώστη, τον οδηγούν σε ανάγνωση «χωρίς ανάσα». Οι διάλογοι ζωντανοί, θα μπορούσαν να είναι αυθεντικοί, βοηθούν στην εξέλιξη του μύθου και στην ανάδειξη των χαρακτήρων.

Η δράση αρχίζει με τον ερχομό ενός περιοδεύοντος θιάσου, ενός μπουλουκιού, και με την εγκατάστασή του στην πλατεία, εξιστορούνται τα διαδραματιζόμενα και τελειώνει με την αποχώρησή του. Η δράση εκτυλίσσεται γύρω από τα πρόσωπα που χωρίζονται σε ομάδες: στο κέντρο ο θιάσος-είναι εξάλλου η αφορμή της αφήγησης-που δημιουργεί ακτινωτά κοινωνικές και συναισθηματικές σχέσεις με τους κατοίκους της πόλης, τους αστούς, και με τους κατοίκους του κάμπου. Αν και ιδεολογικά και συναισθηματικά ο αφηγητής βρίσκεται κοντά στους αγρότες, εντούτοις διατηρεί μια ισορροπία με τη ρεαλιστική απόδοση της πραγματικότητας και τη δημιουργία μιας ατμόσφαιρας ποιητικής, ονειρικής. Η άφιξη του θιάσου και η επαφή των κατοίκων με τα μέλη του ταραίζει τη βαλτωμένη ζωή των κατοίκων της επαρχιακής πόλης, τους αναστατώνει, τους αφυπνίζει, τους οδηγεί μέσα από τη «μέθη» στην αυτοσυνειδησία, τους κάνει «να αναζητήσουν τη δική τους αλήθεια». Χαρακτηριστικά τα λόγια του γυμνασιάρχη: «Ο πλάτανος, κύριοι, έμεινε γυμνός» κι είναι σα να τον βλέπει έτσι γυμνό για πρώτη φορά. Ή «Πώς έγινε και πέρασε η ζωή μας; Μα γιατί λοιπόν ήρθα στη γη;»

Η ψυχογραφική ικανότητα του συγγραφέα τον κάνει να δεισδύει στο βάθος της ψυχής και του νου των προσώπων και να τους διαγράφει -τηρώντας το δίπολο ρεαλισμός και όνειρο- μέσα από τις σκέψεις, τους διαλογισμούς, τις πράξεις και τις αντιδράσεις τους. Οι τύποι δίνονται με ακρίβεια και ζωντάνια, με συμπάθεια αλλά και με έντονη κριτική διάθεση. Παρόλο που μας είναι οικείοι, είναι και λογοτεχνικοί τύποι. Ο συγγραφέας δε στέκεται αδιάφορος, αλλά συμμετέχει στους αγώνες και στις αγωνίες τους. Ακόμη και για τους θεωρούμενους αρνητικούς χαρακτήρες έχει κάτι να πει, ώστε να γίνονται συμπαθείς, όπως ο αστυνόμος με την αγάπη στη γυναίκα του και το πρόβλημα της ατεκνίας. Άλλωστε όλοι, ρεαλιστικά ιδωμένοι, έχουν και θετικά και αρνητικά στοιχεία.

Ας μείνουμε λίγο σε μερικά πρόσωπα. Η Ρένα, η νεαρή ηρωίδα, μια αιθέρια ύπαρξη, που δεν προκαλεί, δε μιλάει, δεν απαντάει, ξυπνάει την ερωτική επιθυμία όλων των ανδρών, γίνεται φαντασίωσή τους: του θιασάρχη, του Μιζέρια που την αγαπάει κρυφά όπως εκμυστηρεύεται στο τέλος, του ενάρετου γυμνασιάρχη που ονειρεύεται να την παντρευτεί, του θεολόγου που η διατριβή του «Θεός και Πατρίς» γίνεται ερωτική επιστολή. Αλλά και ο Νικόλας θέλει να πιάσει το χρυσό τρυγόνι, ο καθυστερημένος Μπες δέχεται κάθε βράδυ στα όνειρά του την επίσκεψή της, όλοι τρέχουν να τη δουν, να μυρίσουν το άρωμά της, να την αγγίξουν. Ο Παμεινώντας, κύριο πρόσωπο του έργου, την αγαπάει από την πρώτη στιγμή, εκείνη αρνείται την αγάπη του-φαινομενικά τουλάχιστον- και στο τέλος την παίρνει και φεύγουν αγκαλιασμένοι. Οι γυναίκες σκανδαλίζονται, τη σχολιάζουν, τη φθονούν.

Ο Παμεινώντας είναι ένας άνθρωπος της επαρχίας χωρίς παιδεία, που πλουτίζει από το ζωεμπόριο, κάπως αγροίκος, με αυτοπεποίθηση και θράσος που αντλεί από το χρήμα, αλλά μπεσαλής και ανοιχτοχέρης, με εσωτερικές ευαισθησίες. Ο Μπες, ο ηλίθιος της πολιτείας, τραγικό πρόσωπο, που η ζωή του είναι οι κατσίκες του, η Αννιώ και η Γιαννιώ, «το ωραιότερο, το ποιητικότερο πρόσωπο του μυθιστορήματος». Ο αμαθής και καχύποπτος διοικητής της αστυνομίας που τον ενδιαφέρουν οι τύποι και οι κανονισμοί, ο Περικλάκος που φοβάται τη γυναίκα του που τον ξυλοφορτώνει καμιά φορά, ο δολοπλόκος Τσιλιβήθρας που θέλει να συναγωνίζεται σε γνώσεις τους μορφωμένους της πόλης, ο ελισσόμενος Σούρας (το Κολοκυθολούλουδο), ο ανοιχτόμυαλος επιστήμονας ο γιατρός, ο δογματικός Μιζέριας, ο ήρεμος επαναστάτης Πελοπίδας και τόσοι άλλοι στο θιάσο, στον κάμπο, στην πόλη.

Ο συγγραφέας συχνά με ειρωνεία, σαρκασμό, πίκρα δίνει το κλίμα: Την κενή ζωή των αστών, τις ίντριγκες και τα γλέντια τους, τον αγώνα των αγροτών για επιβίωση, τις αγωνίες, τη μιζέρια και τις αρρώστιες που τους μαστίζουν, την αμάθεια, τη δυσπιστία και τη δεισιδαιμονία τους. Αποφεύγουν για παράδειγμα τον ξένο γιατρό, είναι γι' αυτούς ή ο Χριστός ή ο δαίμονας, επειδή έσωσε-επανέφερε στη ζωή κατά τη γνώμη τους-το Νικόλα. Παρατηρεί τα πάντα με φιλοσοφική διάθεση. Υπάρχουν κοινωνικές αιχμές, θέτει και σχολιάζει κοινωνικά προβλήματα. Εκτός από τα παραπάνω η εξάλειψη της αμάθειας του λαού, ο δογματισμός του Μιζέρια, η καταδίκη της κοινωνικής βίας από τον επαναστάτη Πελοπίδα, η αγάπη για τη ζωή, για τη βελτίωση της οποίας αξίζει να αγωνίζεται κανείς. (Πελοπίδας).

Τον ποιητικό ρεαλισμό του τον βρίσκουμε και στην περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης των ηρώων, κυρίως όμως των τόπων, όπως του ποταμιού και της σπηλιάς, στην οποία η Ρένα-Νεράιδα οδηγεί (στη φαντασία του) τον Μπε.

Τελειώνοντας και αφού η πολιτεία «ξεμεθύσει» μετά την αποχώρηση του θιάσου και της Ρένας ο συγγραφέας αφήνει ανοιχτή στη φαντασία του αναγνώστη τη συνέχεια της ζωής των ηρώων, που δεν είναι πια οι ίδιοι, έχει ξυπνήσει μέσα τους η επιθυμία για μια άλλη ζωή, έχει επηρεαστεί καταλυτικά ο χαρακτήρας όλων ως δια μαγείας. «Οι ξαφνικές καταστροφές ή μαγείες που λιώνουν την καρδιά των σιωπηλών ανθρώπων και τους κάνουν να αποκαλύπτουν τον εαυτό τους είναι κατά βάθος το αληθινό θέμα της «Μεθυσμένης Πολιτείας».» (Λακαριέρ).

«Γενικά η σύνθεση του έργου, όπου τα ατομικά και κοινωνικά προβλήματα, εντοπισμένα όμως με τέχνη μέσα στην ιστορία της μικρής πόλης, οδηγούν στον πυρήνα της πραγματικής ζωής των κατοίκων της, κατορθώνει να βγει από το στενό τοπικό πλαίσιο της περιοχής, να αποκτήσει ευρύτερες διαστάσεις και να αποτυπώσει πρισματικά την εικόνα μιας ολόκληρης εποχής» (Τάκης Καρβέλης) και ολόκληρης της ελληνικής υπαίθρου.

Για τη Λέσχη Ανάγνωσης

Αφροδίτη Κατσαμπάνη –Χριστοδουλάκου, Φιλόλογος

Σε συνεργασία με την

Αφροδίτη Αβαρλή – Κουρμαδά, Φιλόλογο.

Στην επόμενη συνάντηση της «Λέσχης Ανάγνωσης» που θα πραγματοποιηθεί την Τρίτη 8 Φεβρουαρίου στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Καλαμάτας θα συζητηθεί το μυθιστόρημα «Μασάζ» της επίσης Μεσσήνιας Κάτιας Αντωνοπούλου.